

Bắc Ninh phát triển du lịch dựa vào lợi thế địa phương

LÊ THANH TÙNG

Bắc Ninh là tỉnh có nhiều điều kiện thuận lợi cho phát triển du lịch và thực tế ngành du lịch đã đạt được những kết quả nhất định, nhưng vẫn chưa tương xứng với tiềm năng, lợi thế sẵn có. Cần thực hiện những giải pháp gì để phát triển du lịch của tỉnh bền vững xứng với tiềm năng, lợi thế của địa phương - đó là nội dung chính của bài viết.

Từ khóa: tiềm năng, lợi thế du lịch, giải pháp phát triển du lịch.

1. Tổng quan đặc điểm, tiềm năng và tình hình phát triển du lịch Bắc Ninh

Bắc Ninh có nhiều điều kiện thuận lợi để phát triển du lịch: có vị trí địa lý thuận lợi, con người mang trong mình truyền thống văn hóa, hiếu khách, cần cù và sáng tạo, với những bàn tay khéo léo mang đậm nét dân gian của vùng tràm nghệ - như tơ tằm, gốm sứ, đúc đồng, trạm bạc, khắc gỗ, làm giấy, tranh vẽ dân gian..., đặc biệt là những làn điệu dân ca quan họ trữ tình nổi tiếng trong và ngoài nước.

Với nguồn tài nguyên văn hóa, nhân văn đậm đặc gồm 2 di sản văn hóa phi vật thể được UNESCO công nhận là dân ca Quan họ và Ca trù, hơn 60 làng nghề trong đó có 31 làng nghề truyền thống, hơn 400 di tích lịch sử văn hóa được cấp bằng công nhận cùng hàng trăm lễ hội dân gian đặc sắc... Bắc Ninh được đánh giá là địa phương có tiềm năng lớn để phát triển hình thức du lịch cộng đồng, du lịch văn hóa, tâm linh, trở thành điểm đến hấp dẫn. Tuy nhiên để có thể phát huy tối đa tiềm năng và mang lại nguồn thu tương xứng, du lịch Bắc Ninh cần có chiến lược xây dựng và phát triển bền vững trong dài hạn nhằm tạo sức bật cho ngành công nghiệp không khói quan trọng này.

Trong thời gian qua, Bắc Ninh đã có khá nhiều nỗ lực trong việc tạo dựng và quảng

bá hình ảnh. Những thành tựu của sự nghiệp đổi mới, công nghiệp hóa, hiện đại hóa đã góp phần giúp bạn bè trong nước và quốc tế biết đến Bắc Ninh như một tỉnh có tốc độ tăng trưởng kinh tế cao, năng động và giàu tiềm năng. Trong lĩnh vực du lịch, Bắc Ninh được biết đến như một điểm đến hấp dẫn với bề dày truyền thống lịch sử văn hiến, nhiều di sản văn hóa đặc sắc, người dân thân thiện hiếu khách, ẩm thực độc đáo, phong phú...

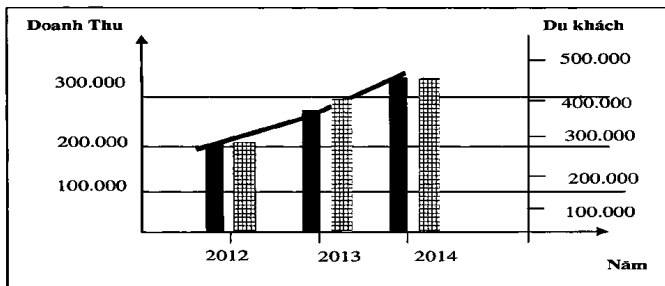
Những nỗ lực định vị điểm đến của du lịch Bắc Ninh được thể hiện thông qua các chương trình xúc tiến du lịch, các hoạt động quảng bá, nổi bật nhất là chương trình "Về miền quan họ" tổ chức định kỳ hàng năm. Qua bốn lần tổ chức, chương trình đã giới thiệu, quảng bá bản sắc, giá trị văn hóa của dân ca quan họ Bắc Ninh - di sản văn hóa phi vật thể đại diện của nhân loại. Gần đây nhất, chương trình Festival Bắc Ninh năm 2014 với chủ đề "Hào khí Bắc Ninh - Kinh Bắc" gồm nhiều hoạt động phong phú đã góp phần quảng bá rộng rãi, mạnh mẽ hơn nữa hình ảnh Bắc Ninh đến với bạn bè trong nước và quốc tế, nhờ đó du lịch Bắc Ninh đã có những sự phát triển khá mạnh mẽ. Theo thống kê của Sở Văn hóa, thể thao và du lịch tỉnh Bắc Ninh, kết quả cụ thể qua các năm như sau:

Lê Thanh Tùng ThS, Ban Chỉ huy quân sự tỉnh Bắc Ninh.

BẢNG 1: Tăng trưởng doanh thu và du khách du lịch

TT	Nội dung	Năm 2012		Năm 2013		Năm 2014	
		Số liệu	Tăng trưởng (%)	Số liệu	Tăng trưởng (%)	Số liệu	Tăng trưởng (%)
1	Doanh thu (triệu đồng)	205.647	27	270.000	29	320.000	20
2	Du khách (người)	293.547	18	400.000	32	477.000	25

HÌNH 1: Đồ thị doanh thu (triệu đồng), du khách (người)

Tuy tốc độ tăng trưởng cả về doanh thu và du khách là khá cao nhưng phải nhìn thẳng vào thực tế: giá trị sản xuất ngành du lịch chiếm tỷ trọng rất thấp, năm 2014 tổng doanh thu của cả ngành du lịch ước đạt 0,4% tổng giá trị sản xuất tất cả các ngành, đạt 2,83% tổng giá trị sản xuất các ngành dịch vụ khác, một con số quá thấp so với tiềm năng của Bắc Ninh. Số lượng các cơ sở kinh doanh du lịch tuy gia tăng song chủ yếu vẫn là loại hình kinh doanh lưu trú; các loại hình kinh doanh lữ hành, vui chơi giải trí- nhất là hoạt động kinh doanh tại các điểm du lịch, hầu như không có chuyển biến cả về số lượng, chất lượng, các sản phẩm dịch vụ phục vụ hiện có vẫn kém phong phú và chưa thật sự tạo ra sức hấp dẫn lôi cuốn đối với du khách.

Kết quả kinh doanh du lịch tuy tăng trưởng cao song chưa bền vững, ổn định chỉ

mang tính đột biến, mùa vụ. Cơ sở hạ tầng du lịch chậm được đầu tư, hoặc đầu tư kéo dài ảnh hưởng đến việc hình thành chất lượng các khu, tuyến, điểm. Việc đầu tư chưa ưu tiên cho việc kết nối các khu, tuyến điểm du lịch khép kín, dẫn đến khả năng thu hút khách chưa đạt hiệu quả cao. Đầu tư ngân sách cho du lịch mới đang trong thời kỳ đầu tư cho quy hoạch là chính nên chưa đủ sức thu hút kêu gọi vốn đầu tư xã hội cho du lịch.

Công tác tuyên truyền, quảng bá du lịch tuy có chuyển biến nhưng chưa thực sự đáp ứng được yêu cầu phát triển cả về kinh phí cũng như tính chuyên nghiệp.

Lực lượng lao động du lịch vẫn còn yếu, những đối tượng lao động thường hay thay đổi nên khó khăn cho công tác đào tạo, bồi dưỡng chuyên sâu. Đội ngũ hướng dẫn viên tuy tăng về số lượng nhưng nhìn chung nghiệp vụ chưa đủ sức thuyết phục, lôi cuốn khách.

Các doanh nghiệp lữ hành trong tỉnh về quy mô và chất lượng còn hạn chế, phần lớn là doanh nghiệp nhỏ chưa có thương hiệu, chủ yếu khai thác khách tại chỗ (Bắc Ninh là điểm đi) chưa khai thác được khách ngoại tỉnh (Bắc Ninh là điểm đến). Bắc Ninh chưa tạo dựng được những đơn vị kinh doanh du lịch đủ mạnh cả về tiềm năng tài chính và nghiệp vụ đủ sức là đầu tàu dẫn hướng cho du lịch phát triển theo kế hoạch, quy hoạch được duyệt.

Vốn đầu tư ngân sách trực tiếp cho du lịch thấp, ngoài kinh phí thường xuyên cho hoạt động tuyên truyền, quảng bá du lịch, hầu như vốn cho hạ tầng du lịch chủ yếu kết hợp vốn của chương trình mục tiêu văn hóa cho bảo tồn, trùng tu, phục hồi di tích là chính. Vì vậy chưa đủ để tạo thành yếu tố kích cầu thu hút các thành phần kinh tế đầu tư các sản phẩm du lịch đồng bộ đáp ứng được nhu cầu du khách.

Sự phối hợp, liên kết còn chưa chặt chẽ giữa các ngành liên quan, giữa tỉnh với địa phương giữa các doanh nghiệp trong kế hoạch phát triển du lịch cũng một phần giảm đi sức mạnh trong các hoạt động du lịch tỉnh.

Ngành du lịch Bắc Ninh vẫn chưa tạo được một sản phẩm đặc trưng, mang tầm vóc thương hiệu du lịch. Thông tin các sản phẩm du lịch được đánh giá là giàu tiềm năng như: du lịch cộng đồng, du lịch làng nghề, du lịch văn hóa, tâm linh... vẫn còn tương đối mờ nhạt đối với du khách quốc tế. Nhiều địa danh được quảng bá rất hấp dẫn trên các tờ rơi, các kênh thông tin nhưng khi du khách đặt chân đến cảm thấy có phần thất vọng bởi cơ sở hạ tầng còn lạc hậu, kinh doanh chộp giật, thiếu các sản phẩm và dịch vụ cần thiết.

Định hướng đưa Bắc Ninh trở thành một trong những trung tâm du lịch văn hóa lớn của vùng Đồng bằng châu thổ sông Hồng và của cả nước, tương xứng với tiềm năng và lợi thế của tỉnh cần tập trung khai thác có hiệu quả các tiềm năng, thế mạnh để phát triển du lịch trở thành ngành kinh tế quan trọng,

góp phần vào tăng trưởng kinh tế - xã hội và chuyển dịch cơ cấu kinh tế theo hướng tăng dần tỷ trọng GDP du lịch, dịch vụ, tạo ra nhiều việc làm, tăng thu nhập cho người lao động và cộng đồng dân cư, tăng nguồn thu ngân sách; hỗ trợ các ngành kinh tế khác phát triển.

Để thực hiện được định hướng trên cần thực hiện đồng bộ nhiều biện pháp, trong đó cần chú trọng các giải pháp nhằm phát huy lợi thế phát triển du lịch của tỉnh Bắc Ninh.

2. Giải pháp phát triển du lịch dựa vào lợi thế của tỉnh

2.1. Giải pháp về quy hoạch

Rà soát, đẩy nhanh tiến độ thực hiện các quy hoạch du lịch chi tiết, các dự án du lịch đã được phê duyệt; tiếp tục xây dựng quy hoạch chi tiết các khu, điểm du lịch đã được lựa chọn; xác định và cắm mốc chỉ giới phạm vi sử dụng đất; quản lý và thực hiện có hiệu quả việc đầu tư theo quy hoạch.

Các sở, ban, ngành chức năng khi xây dựng quy hoạch phát triển ngành, lĩnh vực cần tính đến các yếu tố hỗ trợ phát triển du lịch. Ủy ban nhân dân (UBND) các huyện, thị xã, thành phố trên cơ sở quy hoạch này xây dựng quy hoạch, kế hoạch phát triển du lịch trên địa bàn.

Phối hợp đảm bảo đúng tiến độ đề ra đối với quy hoạch: đầu tư phục hồi dự án Chùa Dạm trong quần thể khu du lịch tâm linh - sinh thái Núi Dạm (thành phố Bắc Ninh); tiến độ xây dựng các hạng mục Lăng Kinh Dương Vương phục vụ du khách lễ hội; các dự án lăng và đền thờ Cao Lỗ Vương, Chùa Bút Tháp. Tham mưu tổ chức lễ hội Cao Lỗ Vương, lễ hội Thập Đình (huyện Gia Bình) theo hướng phục vụ khách du lịch nằm trong lộ trình thực hiện tuyến du lịch sông Đuống.

Bắc Ninh chưa tạo dựng được những đơn vị kinh doanh du lịch đủ mạnh cả về tiềm năng tài chính và nghiệp vụ. Kinh nghiệm phát triển du lịch ở các tỉnh cho thấy cần có những doanh nghiệp làm xương sống cho ngành kinh tế dịch vụ này. Do vậy việc xúc

tiền kêu gọi đầu tư nên được ưu tiên, ngang tầm với mục tiêu, yêu cầu phát triển. Yêu cầu cần thiết và cấp bách đối với tỉnh Bắc Ninh là: cần có những hỗ trợ chi tiết và cụ thể hơn; thành lập Hiệp hội các doanh nghiệp lữ hành của tỉnh, thường xuyên tổ chức hội thảo có sự tham gia của các doanh nghiệp để đánh giá và có phương hướng cụ thể cho từng giai đoạn; hỗ trợ doanh nghiệp trong việc tìm kiếm khách hàng, giới thiệu sản phẩm, đầu tư kinh doanh, quảng bá, đào tạo nhân lực ... xây dựng thương hiệu.

2.2. Giải pháp về đầu tư

Tập trung vốn ngân sách đầu tư đồng bộ có trọng tâm, trọng điểm để kích thích xã hội hóa đầu tư du lịch. Trước mắt ưu tiên đầu tư phát triển hệ thống kết cấu hạ tầng tại các khu, điểm du lịch trọng điểm du lịch của tỉnh.

Thực hiện xã hội hóa đầu tư phát triển du lịch, tạo các điều kiện thuận lợi về cơ chế, chính sách, thủ tục hành chính, dịch vụ hỗ trợ đầu tư để các thành phần kinh tế tham gia đầu tư phát triển du lịch. Mở rộng các hình thức thu hút đầu tư cả trong và ngoài nước như hình thức BT, BOT, BTO...

Phối hợp với các ngành liên quan cùng cấp, cập nhật các thông tin du lịch chính thống, xu hướng phát triển du lịch hỗ trợ công tác quản lý du lịch ở địa phương. Nhất là cơ chế đặc thù cho phát triển du lịch để tạo đà, khuyến khích các địa phương đẩy mạnh hoạt động xúc tiến thu hút đầu tư giải pháp quan trọng huy động vốn, công nghệ, chất lượng lao động, thúc đẩy đầu tư hạ tầng du lịch địa phương.

2.3. Giải pháp về xúc tiến, tuyên truyền quảng bá

Tăng cường công tác xúc tiến, tuyên truyền quảng bá du lịch; xây dựng thương hiệu và hình ảnh du lịch Bắc Ninh theo chủ đề: du lịch Miến Quan họ, tiếp tục tổ chức định kỳ hàng năm chương trình "Về miến Quan họ" cùng với các hoạt động quảng bá, chương trình xúc tiến du lịch. Đẩy mạnh

hoạt động tuyên truyền, giáo dục nâng cao nhận thức du lịch trong cộng đồng dân cư. Triển khai thực hiện đa dạng hóa các hình thức tuyên truyền quảng bá, các kênh quảng bá đến các thị trường du lịch trong và ngoài nước. Lồng ghép hoạt động tuyên truyền quảng bá du lịch với các sự kiện văn hóa, thể thao lớn của tỉnh. Xây dựng hệ thống các trung tâm hướng dẫn và cung cấp thông tin về du lịch tỉnh ở những đầu mối giao thông quan trọng, ở các trọng điểm du lịch. Phát triển trung tâm xúc tiến du lịch thuộc Sở Văn hóa, thể thao và du lịch; đặt văn phòng đại diện tại các thị trường trọng điểm trong và ngoài nước.

Tăng cường công tác chỉ đạo, hỗ trợ các doanh nghiệp du lịch xây dựng, triển khai các sản phẩm du lịch năm 2015 gắn với các lễ hội đầu năm (xây dựng tour, liên hệ nhà dân, quảng bá, giới thiệu...) như Hội chùa Phật Tích, Hội Lim, Đền Bà chúa kho, Hội Đền Đô, Hội Dâu... Đồng thời tăng cường hoạt động phối hợp quản lý, tổ chức lễ hội đảm bảo phục vụ môi trường lễ hội tốt nhất cho du khách như an ninh, trật tự, có biện pháp hạn chế tệ nạn ăn mỳ, ăn xin, chèo kéo khách, chống ép giá dịch vụ... Có kế hoạch tuyên truyền, quảng bá, giới thiệu với du khách về với lễ hội, về Miến Quan họ.

Xây dựng những kênh quảng bá riêng cho du lịch của Bắc Ninh, xây dựng các chương trình quảng bá giới thiệu trên truyền hình, xây dựng trang web riêng về du lịch Bắc Ninh thực sự chất lượng (đây là việc làm cấp bách). Hỗ trợ in tờ rơi, các ấn phẩm miễn phí giới thiệu về du lịch tỉnh nhà cho các doanh nghiệp lữ hành, hỗ trợ các chi phí trong việc quảng bá sản phẩm du lịch Bắc Ninh tại các hội trợ, hội nghị, triển lãm, hội thảo về du lịch. Có những chính sách về khen thưởng, động viên kịp thời đối với những doanh nghiệp lữ hành đi đầu và có kết quả tốt cho việc quảng bá hình ảnh du lịch Bắc Ninh.

2.4. Giải pháp về xây dựng thương hiệu

Theo các chuyên gia về hoạt động du lịch, để xây dựng và quảng bá thành công thương

hiệu du lịch Bắc Ninh trên thị trường du lịch trong nước và quốc tế, ngành du lịch cần có chiến lược xây dựng hình ảnh du lịch dựa trên nền tảng văn hóa và các tiềm năng lịch sử, tự nhiên, kinh tế, xã hội để khẳng định thương hiệu. Thương hiệu du lịch cần mang nét độc đáo, đặc trưng và khác biệt so với du lịch của các địa phương khác để du khách dễ dàng ghi nhớ và phân biệt. Việc xây dựng được một hình ảnh thương hiệu vững chắc sẽ giúp nâng cao năng lực cạnh tranh của du lịch Bắc Ninh hình thành niềm tin, cảm tình cho du khách trong việc đưa ra các quyết định lựa chọn điểm đến.

Để làm được điều đó, ngoài những nỗ lực quảng bá của ngành du lịch, cần có sự phối kết hợp chặt chẽ giữa các tổ chức, cá nhân kinh doanh du lịch và liên quan đến du lịch, từ các doanh nghiệp lữ hành, khách sạn, nhà hàng, phương tiện vận chuyển đến các cửa hàng lưu niệm và các điểm du lịch nhằm tạo ấn tượng tốt đẹp trong lòng du khách. Ngoài ra, ngành du lịch cần quảng bá thương hiệu du lịch Bắc Ninh tại các hội trợ, hội nghị, hội thảo du lịch có tính chuyên nghiệp cả trong và ngoài nước. Đồng thời, ngành cần huy động mọi cấp mọi ngành và mọi tầng lớp nhân dân tham gia vào hoạt động tiếp thị, quảng bá hình ảnh một tỉnh Bắc Ninh giàu truyền thống nhưng năng động và đầy sức bật để khẳng định vị thế của thương hiệu du lịch Bắc Ninh. Các cơ quan quản lý nhà nước, các công ty du lịch, các nhân viên làm việc du lịch, đại diện các cộng đồng nhân dân địa phương - tất cả đều phải được huấn luyện và giáo dục kỹ càng và phải làm việc đồng bộ với nhau.

2.5. Giải pháp về đào tạo nguồn nhân lực

Rà soát và bồi dưỡng, đào tạo lại nguồn nhân lực hiện có, thực hiện chính sách thu hút nhân tài trong lĩnh vực du lịch. Từng bước áp dụng tiêu chuẩn kỹ năng nghề du lịch Việt Nam. Tư vấn, hướng dẫn, bồi dưỡng cộng đồng dân cư nghiệp vụ làm du lịch. Xây dựng và thu hút đầu tư xây dựng các cơ sở

đào tạo du lịch hoặc có ngành nghề du lịch. Nâng cấp Trường Trung cấp Văn hóa nghệ thuật và du lịch lên thành Trường Cao đẳng Văn hóa nghệ thuật và du lịch, đào tạo hệ đại học chuyên ngành du lịch tại Trường Đại học Kinh Bắc. Hướng đến lồng ghép bồi dưỡng nguồn nhân lực du lịch trong các chương trình giáo dục phổ thông của tỉnh. Trước mắt ưu tiên tuyển dụng, đào tạo, bồi dưỡng hình thành đội ngũ hướng dẫn viên tại các điểm di tích lịch sử, văn hóa và cách mạng trọng điểm hiện tại còn thiếu rất nhiều mới chỉ có và chất lượng ở Đền Đô.

Tiếp tục duy trì công tác đào tạo, bồi dưỡng, tập huấn lực lượng lao động. Quan tâm tới 3 đối tượng gồm: đội ngũ quản lý nhà hàng ẩm thực và quản lý cơ sở lưu trú, đội ngũ hướng dẫn viên và bồi dưỡng kiến thức du lịch tại cộng đồng dân cư các điểm di tích đang đông khách. Tổ chức tuyên truyền phổ biến pháp luật du lịch tới các cơ sở kinh doanh du lịch nhằm đảm bảo kiến thức pháp luật ngày càng đi sâu vào đời sống kinh tế du lịch.

Khuyến khích và hỗ trợ các doanh nghiệp lữ hành trong việc đào tạo nguồn nhân lực về du lịch; tại đây các nhân sự sẽ có nhiều thực tế trải nghiệm hơn, đào tạo đội ngũ hướng dẫn viên thực sự chất lượng cho du lịch. Hỗ trợ các doanh nghiệp trong việc thu hút chất xám trong lĩnh vực du lịch về làm việc tại Bắc Ninh.

2.6. Giải pháp về bảo tồn di sản văn hóa

Ưu tiên vốn đầu tư cho hoạt động quản lý, bảo tồn di sản văn hóa của tỉnh. Tập trung đầu tư đồng bộ giữa hoạt động trùng tu, tôn tạo, nâng cấp, gìn giữ các di sản văn hóa với kết cấu hạ tầng, cảnh quan, nhất là đối với các di sản đã xác định để trở thành một điểm đến hoàn chỉnh, phát huy tác dụng thu hút khách.

Đẩy nhanh tiến độ quy hoạch, đầu tư hình thành các thiết chế văn hóa, thể thao ở thôn, làng, khu phố; các xã phường, thị trấn nhằm nâng cao chất lượng sản phẩm phục vụ khách ở cơ sở.

Coi trọng công tác sưu tầm, khảo cổ, phục dựng các giá trị văn hóa vốn có phục vụ công tác tuyên truyền quảng bá, phong phú thêm các sản phẩm phục vụ khách du lịch.

Một nội dung mới trong giải pháp này là lồng ghép văn hóa vào sản phẩm du lịch, đưa quan họ vào du lịch tạo ra những sản phẩm du lịch đặc thù; đưa du khách trải nghiệm trong những không gian đậm ấm và thiết tha của những làn điệu quan họ trong suốt hành trình du lịch. Đây là nội dung mới mà hiện tại Công ty cổ phần Văn hóa và du lịch Kinh Bắc đang khai thác đã mang lại hiệu quả rõ rệt. Sản phẩm du lịch này sẽ giúp cho du khách hiểu hơn về văn hóa của người quan họ từ đó có tình yêu đối với quan họ, khơi dậy lòng tự hào về quê hương đất nước, điều này rất tốt cho việc quảng bá đối với du lịch Miền bắc họ. Ngoài ra quan họ cần được quảng bá, lan tỏa ra ngoài tỉnh để hình ảnh liên anh, liền chị được xuất hiện tại các địa điểm du lịch trong cả nước, tạo ấn tượng và hình ảnh đẹp đối với du khách khắp nơi về con người và văn hóa vùng quan họ.

Tóm lại tất cả các giải pháp trên chỉ có thể thực thi khi có sự phối hợp liên ngành, địa phương thường xuyên và chặt chẽ dưới sự chỉ đạo tập trung và thống nhất của chính quyền. Cơ quan quản lý nhà nước về du lịch ở tỉnh và các cơ quan tham gia giúp việc UBND tỉnh quản lý nhà nước về du lịch ở địa phương cần tranh thủ mọi cơ hội để phối hợp chặt chẽ với các ban, ngành, đoàn thể có liên quan, tiếp tục nâng cao nhận thức về vai trò, vị trí, ý nghĩa và tầm quan trọng của phát triển du lịch, huy động tối ưu mọi nguồn lực phát triển du lịch theo hướng bền vững, góp phần đưa du lịch Miền quan họ phát triển đạt được những kết quả đúng với tiềm năng vốn có. Miền Quan họ sẽ là điểm đến du lịch thân thiện, an toàn và hấp dẫn của khu vực và thế giới.

Du lịch Bắc Ninh đang hòa mình vào dòng chảy du lịch trong nước và quốc tế, đón nhận những thành quả cũng như đầy thách thức. Một chiến lược hợp lý, giải pháp gắn liền với

thực tiễn, sáng tạo sẽ góp phần giúp du lịch Bắc Ninh có một hình ảnh đẹp trong con mắt bạn bè trong nước và quốc tế, từ đó hoàn thành vai trò và vị thế trong sự nghiệp phát triển kinh tế xã hội./.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Vũ Tuấn Cảnh, Đặng Duy Lợi, Lê Thông, Nguyễn Minh Tuệ (1993), *Tổ chức lãnh thổ du lịch Việt Nam*, Viện Nghiên cứu và phát triển du lịch, Hà Nội.
2. Đoàn Liêng Diễm (2003), *Một số giải pháp phát triển du lịch bền vững ở thành phố Hồ Chí Minh đến năm 2010*, Luận án tiến sĩ, Trường đại học Kinh tế thành phố Hồ Chí Minh,
3. Nguyễn Văn Đình, Phạm Hồng Chương (1998), *Giáo trình Quản trị kinh doanh lễ hành*, Nxb Thông kê, Hà Nội.
4. Nguyễn Đình Hoà, Vũ Văn Hiến (2001), *Du lịch bên vịnh*, Nxb Đại học quốc gia, Hà Nội.
5. IUCN (1998), *Tuyên tập báo cáo, Hội thảo Kế hoạch Du lịch cộng đồng Sapa*, Hà Nội.
6. Trần Nhạn (1996), *Du lịch và kinh doanh du lịch*, Nxb Văn hóa - Thông tin, Hà Nội.
7. Tổng cục Du lịch (2005), *"Giới thiệu sách cẩm nang về phát triển du lịch bền vững"*, Hội thảo khoa học - Tổng cục Du lịch, Hà Nội.
8. Nghị quyết Đại hội đại biểu Đảng bộ tỉnh Bắc Ninh lần thứ XVIII nhiệm kỳ 2010-2015, năm 2010.
9. Quy hoạch tổng thể phát triển du lịch tỉnh Bắc Ninh giai đoạn 2011 - 2020 và định hướng đến năm 2030, năm 2011.
11. Bassel H. (1999), *Indicator for Sustainable Development: Theory, Method, Application*, IISD, Winnipeg, Manitoba, Canada.
12. Eagles P.F.J., McCool S.F. and Hynes D.(2002), *Sustainable Tourism in Protected Areas. Gruidelines of Planning and Management*, IUCN, WCPA Best Practice Protected Areas Guidelines Series No.8, Gland.
13. Godfrey K.B. (1994), *Sustainable Tourism. What is it really?*, United Nations Economic and Social Council, Cyprus.
14. Hens L. (1998), *Tourism and Environment*, M.Sc. Course, Free University of Brussel, Belgium.
15. Honey M. (1999), *Ecotourism and Sustainable Development. Who Owns Paradise?* Island Press, Washington D.C.
16. Hunter C., Green H. (1995), *Tourism and the Environment: A Sustainable Relationship*, Routledge.
17. Machado A. (2003), *Tourism and Sustainable Development, Capacity Building for Tourism Development in Vietnam*, VNAT and FUDESIO, Vietnam.